

UDK 949.713»18/19« : 172.3 : 342.57
Pregledni članak
Primljeno: 15. I. 1992.

Važan znanstveni prilog objašnjavanju pojma „Srba-katolika” u Dubrovniku

FRANKO MIROŠEVIĆ

Školska knjiga, Zagreb, Republika Hrvatska

Prikazana su tri znanstvena rada koja obrađuju i osvjetljavaju pojavu Srba-katolika u Dubrovniku i njihovu političku ulogu. Na kraju autor dodaje i nekoliko novih obavijesti o razdoblju između dva rata.

Časopis *Dubrovnik* u broju 1—2/1990. godine donosi tri opširna priloga kojima se objašnjava nastanak i djelovanje »Srba-katolika« u Dubrovniku. To su članci »Vjersko pravilo i dubrovačka iznimka: Geneza dubrovačkog kruga 'Srba katolika'« autora Ive Banca, »Dubrovački Srbi-katolici i 'novi kurs' u hrvatskoj politici« autora Vlaha Benkovića i »O pristupu srbokatoličkom fenomenu« Trpimira Macana.

Spomenuti prilozi važan su doprinos povijesnoj znanosti u rasvjetljavanju fenomena Srba-katolika u Dubrovniku. Oni razotkrivaju velikosrpske teorije o »srpskom« Dubrovniku. Polazeći od pravila da je vjerska pripadnost bila presudan čimbenik u oblikovanju hrvatske i srpske narodnosti, Ivo Banac konstatira u navedenom prilogu da su pripadnici intelektualnog kruga u Dubrovniku na sredini 19. stoljeća »prekršili« to pravilo u oblikovanju svoje narodnosti. Premda katolici, kaže Banac, članovi toga kruga stali su ispovijedati srpsku nacionalnu ideologiju i političke ciljeve. Objašnjavajući tu pojavu Banac joj ishodište nalazi u presudnoj ulozi Vuka Stefanovića Karadžića, koji je moderno određenje srpstva izjednačio s uporabom štokavštine nasuprot prije uvriježenu obrascu po kojem je jedino pravoslavni kršćanin mogao biti Srbinom. Banac taj Karadžićev stav povezuje uz njegovo prihvaćanje iskrivljenih učenja prvih slavista. Banac smatra da je logička posljedica Karadžićevih gledišta bila tvrdnja kako je Dubrovnik, glavni izvor nacionalnog ponosa zbog svojih kulturnih dostignuća u prošlosti, zapravo srpski grad.

Prvi promicatelj ideje da su Dubrovčani Srbi, kaže Banac, bio je Đorđe (Georgije) Nikolajević (1807.—1896.), duhovni pastir malobrojne pravoslavne zajednice u Dubrovniku (1838. u Dubrovniku je bilo oko 380 pravoslavaca). Ideje o srpskom Dubrovniku Nikolajević je širio putem tiska. Koristi se dubrovačkim arhivom gdje prepisuje čirilske diplomatske dokumente, radeći vlastite prijepise

koje tiska u Beogradu pod naslovom »Srpski spomenici«. Banac kaže da je to bilo »[...] prvo važno izdanje srednjovjekovnih balkanskih ćirilskih izvora«, ali i upozorava da su ti izvori bili samo djelomice srpski, jer nisu samo Srbi upotrebljavali ćirilicu već i drugi Južni Slaveni, čime je Nikolajević, po Bančevu mišljenju, ozakonio »[...] jednu poluznanstvenu praksu devetnaestog stoljeća po kojoj je Dubrovnik prešutno prebačen u srpski povijesni prostor«. Osim navedenog, Nikolajević se koristio i zadarskim Srpsko-Dalmatinskim Magazinom koji Božidar Petranović (1804.—1874.) prvi put objavljuje 1836. godine. Petranović je tvrdio da su stanovnici Dalmacije »slavenskog proishođenja, imeno srpskog«. Po njemu su, dakle, stanovnici kontinentalne Dalmacije (uključujući i Dubrovnik) i Boke bili Srbi. U članku »Spisatelji dubrovački koji su Srbskim jezikom, a talijanskim slovima pisali« i u još tri članka tiskanih u spomenutom Magazinju Nikolajević je za srpsku književnost prisvojio čitavu dubrovačku književnost. Po Bančevu mišljenju Petranović i Nikolajević bili su zapravo »[...] predstraža onih koji su podržavali Karadžićevo jezično srpstvo u Dalmaciji i Dubrovniku«.

Nakon što je objasnio idejnu osnovu koja je utjecala na pojavu Srba katolika u Dubrovniku, Banac objašnjava širenje te ideje. Presudno je pri tome bilo to što su je prihvatili neki domaći katolici koji su je počeli javno promicati. Bez toga, kaže Banac, ona u Dubrovniku ne bi mogla zaživjeti. Prvi koji je to učinio bio je Medo Pucić (Orsatto Pozza 1821.—1882.), za kojega kaže da je bio »izdanak stare vlasteoske obitelji« koji je iskoristio svoj znatan imetak za stjecanje europske naobrazbe i koji je bio jedan od »prvih Dubrovčana izloženih utjecaju talijanskog romantičarskog nacionalizma«. Za opredjeljivanje Pucića prema srpstvu, po Bančevu mišljenju, presudno je bilo njegovo poznanstvo za Šafaříkom i Kollarom, s kojima se upoznao u Veneciji a koji su, kako znamo, idejno utjecali na oblikovanje Karadžićevih shvaćanja da su Srbi svi koji govore štokavskim narječjem.

Uz Medu Pucića pristaje i Dubrovčanin katolik Matija Ban (1818.—1903.). Za njega Banac kaže: »Matija Ban bio je jedna od najosebujnijih ličnosti srpske povijesti devetnaestog stoljeća. Njegova zavjerenička narav, politički oportunizam i žudnja za odličjima priskrbili su mu loš glas koji je umanjio njegove inače znatne političke zasluge.« Banova djelatnost u Dubrovniku u korist srpskih interesa usko je vezana uz aktivnosti kneza Adama Czartoryskog, vođe ustavnomonarhističke struje unutar poljske emigracije (Hotel Lambert u Parizu), koji 1841. otvara poljsku agenciju u Carigradu kao dio svoga plana o uporabi istočnog pitanja u korist poljske stvari, a čiji se predstavnik Michael Czajkowski (1804.—1886.) povezuje sa srpskim ustavobraniteljima Tomom Vučićem Perišićem i Avramom Petronijevićem, koji traže pomoć od Czartoryskog da sruše Mihajla Obrenovića, što im uz pomoć Porte i uspijeva 1842. (31. VIII. do 2. IX.).

Nakon što je u svom prilogu objasnio ulogu Czartoryskog i Františka Zaha u nastanku »Načertanija« Ilije Garašanina, Banac piše o odnosu Garašanina prema Srbokatolicima, ističući da je on stajao na sredini između pravoslavnih tradicionalista, za koje su Srbi-katolici bili nepoželjni, i Zahova romantičarskog kruga koji je zagovarao veliku Srbiju unutar »preporođenog slavenstva«.

Nastavljajući objašnjavati Banova politička shvaćanja o ulozi Srbije na Balkanu, Banac konstatira da se ona nisu podudarala sa shvaćanjima pravoslavnih tradi-

cionalista. U svezi s tim Ban piše Aleksandru Banoviću, dubrovačkom sugrađaninu: »Kao što vidiš ovdašnji Srbi (misli na Srbe u Srbiji gdje je u to vrijeme živio) ponajviše ograničavaju rodoljublje na Kneževinu (Srbiju), a Srbi iz Mađarske na srpstvo i to u vrlo tijesnim (vjerskim) granicama. Za ostale Južne Slavene ili neće da znaju, ili ne mare. S tako skučenim pogledima nećemo daleko doći. Valja raširiti zrenik narodnih misli, kaže Ban, i Srbiju napraviti kolovodom Južnih Slavena.« Sumnjičavost srpskih tradicionalista po Bančevu mišljenju »postojala je zato jer su oni prema katoličkim Slavenima (pa i prema Srbima prečanima) izražavali nepovjerenje smatrajući katolike protivnicima integralnog pravoslavlja«.

Prvo otvoreno promicanje »srbo-katoličke« ideje u Dubrovniku vezano je uz boravak Matije Bana u tom gradu 1848. On tada pjeva »himnu srpsko dubrovačku« ističući da su 1848. zapovjednici u narodnoj vojsci uveli srpski jezik, a da dubrovačka mladež »pjeva noću po ulicama srpske pjesme« koje je i sam naučio. Srbokatolička shvaćanja Ban širi putem tiska u listu *L'Avvenir*.

Dolaskom Bana i Mede Pucića u Dubrovnik, uz svesrdnu pomoć Nikolajevića i njegovih istomišljenika, u Dubrovniku se, kaže Banac, formira interesna grupa Srbokatolika koju pomaže službena Srbija otvarajući u Dubrovniku pod Banovim vodstvom ispostavu za tajne djelatnosti. Cilj tih djelatnosti bio je širenje Garašaninove političke propagande i prikupljanje obavijesti o pouzdanim suradnicima te osnivanje ustaničkih četa, što financira srpska vlada.

Centar je djelovao kratko vrijeme, do 1850. Prestao je po nalogu Garašanina kad je »[...] uvidio da bi svaka daljnja agitacija i mogući ustanak samo kompromitirali Srbiju i Crnu Goru i doveli do krvoprolića«.

U daljnjem dijelu teksta Banac se osvrće na djelatnost Srba-katolika u Dubrovniku osamdesetih godina 19. stoljeća. Po njegovu mišljenju u to vrijeme srbo-katolički osjećaj prerasta od jezičnog srpstva u politički pokret koji je otvoreno neprijateljski prema Hrvatima, i čiji su nosioci bili neki dubrovački intelektualci koji su pozdravljali svaku suradnju s dalmatinskim autonomašima, prikrivenim talijanskim iredentistima.

Ostali dio svoje studije Banac posvećuje objašnjavanju odnosa Srba-katolika prema ilirskom pokretu. On navodi da su Ban i Pucić, unatoč srpskoj nacionalnoj ideologiji, bili bliži ilircima nego Karadžiću slijedeći ga u nacionalnoj ideologiji ali ne i u jezičnoj praksi. Iako su se, kaže Banac, smatrali jezičnim Srbima, bili su Hrvati u jezičnoj praksi. Za Srbe-katolike u Dubrovniku Banac kaže da su odstupali od Karadžićeve nacionalne ideologije jer nisu bili protiv ilirskog imena za koje su smatrali da se može upotrijebiti kao »taktički nadomjestak«. Objasnjavajući to, on kaže: »Kao veliki broj drugih južnoslavenskih političkih mislilaca devetnaestog stoljeća, i Pucić se našao u začaranom krugu asimilacionističkih težnji. Katolik, iz Dubrovnika, on nije vidio nikakve razlike između sebe i Hrvata zato što, uostalom, i nisu postojale, ni u jeziku ni u kulturnoj predaji. On je u stvari bio hrvatski ilirac sa srpskom nacionalnom svijesću.« Dok su ilirske ideje prevladavale, kaže Banac, Pucić ih je smatrao primarnima. Zbog toga ni Gaj a ni drugi ilirci gotovo i nisu pokušavali dovesti u pitanje srbokatoličke ideje u Dubrovniku i sve tvrdnje o srpskoj naravi štokavskog narječja. Smatrali su, tvrdi Banac, da će zajednička ilirska kultura izbrisati takve nedorečenosti i pogrešno usmjerenje teorije. Isto se ili slično može utvrditi i za Matiju Bana, koji je nakon dolaska u Beograd 1844. predlagao

stvaranje jedinstvenoga slavenskoga jezika (za Srbe i Hrvate upotrebljavao je izraz pleme, dajući naslutiti da ih je držao za podnacionalne skupine unutar šire slavenske narodnosti). Međutim, što smo i spomenuli, Ban je bio i propagandist koji nije razumio zašto se Hrvati suprotstavljaju njegovu promicanju srpske nacionalne svijesti u Dubrovniku.

Na kraju rasprave Banac konstatira da je pravi sukob između srpskih i hrvatskih nacionalnih ideologija započeo nakon austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Predvođen mladim snagama, kaže Banac, srbokatolički krug u Dubrovniku sve otvorenije pokazuje svoje protuhrvatstvo, a slom doživljava u međuraću kada su realnost srpske politike i Radićev pokret podjednako pridonijeli ostvarenju hrvatskoga preporodnog pokreta. Za krug srbokatolika važno je istaći da nikada nije dobio uporište među običnim svijetom, dubrovačkim pukom i težacima Konavala, Župe Dubrovačke i Dubrovačkog primorja. Upravo zato utjecaj Srba-katolika nije mogao imati trajnog uporišta u tom dijelu Hrvatske.

U prilogu Dubrovački Srbi katolici i »novi kurs« u hrvatskoj politici 1903—1905, Vlaho Benković nastavlja ondje gdje je Banac stao. Benković piše o djelatnosti Srba-katolika u Dubrovniku od 80-ih godina 19. stoljeća do 1906. godine. To je razdoblje kada među dubrovačkim Srbima-katolicima dolazi do potpunoga napuštanja »zamašnjih ideja slovinstva« koje prezentira časopis *Slovinač* od 1878. do 1884., i kada Srbi-katolici prihvaćaju srpsku nacionalnu ideju. U svezi s tim Benković konstatira da je do otvorena sukoba unutar jedinstvene Narodne stranke došlo 1889., kada se Srbi-katolici u Dubrovniku odvajaju od te stranke i prilaze Srpskoj stranci u Dalmaciji. Bilo je to vrijeme izbora za Dalmatinski sabor, kada se kandidaturi Pera Čingrije u kuriji gradova suprotstavlja srpska autonomaška koalicija svojom kandidaturom autonomaša Gondole. Prema podacima koje navodi autor udio Srba i Srba-katolika u ukupnom stanovništvu Dubrovnika 90-ih godina 19. stoljeća bio je neznatan — 6% gradskog i 1,5% ukupnog stanovništva. Nasuprot tome, politički utjecaj Srpske stranke i autonomaša bio je mnogo veći i nije bio razmjern njihovom ukupnom broju. Uzrok autor vidi u tome što se u Srpskoj stranci okupljala dubrovačka inteligencija iz kruga Srba-katolika, pridošli Srbi trgovci iz Hercegovine (koji su imali jaku gospodarsku snagu), autonomaško činovništvo i dio protuaustrijski raspoloženih potomaka dubrovačke vlastele, a i u sklonosti austrijske vlasti da pomaže sve one snage koje su bile protiv hrvatskoga nacionalnog pokreta. Uza sve to, na takav utjecaj Srba-katolika po autorovu mišljenju djelovala je i pasivnost i lakovjernost Hrvata unutar Narodne stranke, kod kojih je prevladavalo mišljenje da su Hrvati i Srbi jedan narod.

Srpska posezanja za Dubrovnikom i oportunistički stav čelnika Narodne stranke koja je bila predstavnik Hrvata izazivaju reakciju i otpor hrvatske dubrovačke omladine. O tome piše pravaš don Vice Medini, kojega citira autor, a što nam može poslužiti kao objašnjenje uzroka buđenja hrvatske nacionalne misli u Dubrovniku u to vrijeme. »Osamdesetih godina [...] podigla se srpska omladina, te počela isticati isključivo srpstvo našeg grada takvom upornošću i bezobzirnošću, da je moralo doći do reakcije i preloma. Nastao je sukob između mladih i starih dok nije došlo dotle, da stariji oćutevši uza se drugu omladinu, omladinu hrvatsku, uvidješe da već nije druge, nego da javno istaknu ime hrvatsko, čime bi se jedino paraliziralo djelovanje srpske struje koja je već silni zamah bila preotela.«

Dakle, Hrvati Dubrovnika, pod pritiskom Srba-katolika, moraju napustiti svoju slavensku orijentiranost da bi očuvali hrvatstvo od srpskih posezanja za Dubrovnikom.

Analizirajući djelatnost Srba-katolika u Dubrovniku (posebno djelatnost Luja Vojnovića, koji Dubrovnik smatra srpskim gradom, ne priznaje hrvatsko državno pravo smatrajući ga »trulim« i čitavu južnu Dalmaciju drži srpskom) autor zaključuje da je u toj djelatnosti bila riječ o stvaranju jedne ekspanzionističke i ekskluzivne srpske nacionalne ideje — bez ikakve šire utemeljenosti u narodu — čiji su glavni nosioci bili Srbi-katolici, čvrsto povezani s beogradskim političkim krugovima.

U daljnjem tekstu autor piše o djelatnosti lista *Crvena Hrvatska* koji je izlazio u Dubrovniku a koji je izražavao ideje hrvatske pravaške omladine, nezadovoljne oportunističkom politikom Narodne stranke. Suočena s bezobzirnim širenjem srpske nacionalne ideologije u Dubrovniku, pravaška se omladina, kaže autor, suprotstavlja toj ideologiji koristeći se pri tome spomenutim listom čiji je prvi broj tiskan 7. veljače 1891. godine.

Srbi-katolici i pristalice Srpske stranke u Dubrovniku izdavali su svoj list *Dubrovnik* (prvi broj tiskan 3. srpnja 1892.) koji je bio odgovor *Crvenoj Hrvatskoj*. Zajedno sa *Srpskim glasom* u Zadru zastupao je srpske interese u Dubrovniku, Boki i Bosni i Hercegovini. Taj je list, tvrdi Benković, zastupao tezu o kontinuitetu srpske misli u Dubrovniku, boreći se protiv Hrvata koji su navodno željeli »pohrvati lijepi i slavni srpski Dubrovnik«.

Zahvaljujući *Crvenoj Hrvatskoj* i njezinoj djelatnosti na buđenju hrvatske nacionalne svijesti, dubrovačka općina nakon izbora 1899. godine ponovo dolazi u hrvatske ruke (1890. godine općinu je bila preuzela srpska autonomnaška koalicija). Pobjeda na izborima izvojevana je najviše zaslugom Stranke prava i Frana Supila.

Dio toga priloga autor je posvetio uspostavljanju prvih kontakata dviju suprotstavljenih političkih snaga u Dubrovniku u cilju iznalaženja moguće suradnje. U svezi s tim vrijedno je napomenuti da je 1895. urednikom *Dubrovnika* postao Antun Fabris, koji kao urednik pojačava srpsku propagandu u Dubrovniku i koji kao veliki pobornik srpske nacionalne ideje širi tu ideju ne samo po Dalmaciji već i u Bosni i Hercegovini. U tome mu uvelike pomaže i Antun Pugliesi. Njihovi stavovi onemogućuju svaku suradnju, iako im suradnju Hrvati nude. Prve znakove njihova popuštanja Benković zapaža 1903. godine u članku »Srbi i Hrvati«, tiskanom u listu *Dubrovnik* 21. lipnja 1903., koji je uslijedio nakon članka »Buna i sloga« tiskanog 13. lipnja 1903. u listu *Crvena Hrvatska* gdje se zagovara povezivanje u političkoj djelatnosti Hrvata i Srba. Autor članka »Srbi i Hrvati« zalaže se za sporazum, »ali bez žurbe«, podupirući zahtjeve za što veću samostalnost Hrvatske i Slavonije, pobjedu hrvatske i slavenske stvari u Primorju, pobjedu hrvatstva i srpstva u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki, sjedinjenje hrvatskih zemalja na temelju narodnog načela i ravnopravnosti Hrvata i Srba te pobjedu srpske stvari u Bosni i Hercegovini i na Balkanu »dok dopire srpski jezik i tradicije i antiklerikalizam«.

Taj stav Srba-katolika Benković ocjenjuje ovim riječima: »Ovi doista zamagljeni i manje više prikriveni pogledi, međusobno čak i proturječni, miješanje nacionalnih suvereniteta u Dalmaciji i dalje tretiranje Bosne i Hercegovine 'srpskom stvari' nagnali su hrvatske političare u Dubrovniku da se jasnije iz-

raze o tim pitanjima što je i učinjeno u članku 'Čisto i bistro' Pera Čingrije u broju 26 'Crvene Hrvatske' od 27. lipnja 1903. u kojem se naglašava da je zahtjev za hrvatsko-srpskim sporazumom pitanje razbora i nužde, zagovarajući ravnopravnost naroda u Hrvatskoj. Za Bosnu i Hercegovinu Čingrija traži provođenje načela samoodređenja.«

Realizacija međusobne suradnje Srba-katolika i Hrvata u Dubrovniku počinje u lipnju 1903. osnivanjem hrvatsko-srpskog odbora za rad na sporazumu. Glavni uzrok neslaganja bilo je isticanje srpskog obilježja Bosne i Hercegovine i tvrdnja da je Dubrovnik srpski. Značajniji rezultati suradnje utemeljeni su na skupštini Srpske stranke u Splitu 14. kolovoza 1903. godine, koja prihvaća rezoluciju o sporazumu s Hrvatima »na temelju snošljivosti i ravnopravnosti« (pobjeda liberalno-antiklerikalne struje koju su predvodili dubrovački Srbi-katolici).

Komentirajući spomenuti sporazum Benković zaključuje da su na čelu Srpske stranke od te skupštine bili Srbokatolici (Antun Pugliesi, predsjednik, i Antun Fabris, tajnik), ali u praktičnom ponašanju nije bilo promjena, te da se i dalje očitovale prikrivena težnja Srbokatolika za pripajanjem Srbiji južne Dalmacije i Bosne i Hercegovine, koje list *Dubrovnik* uključuje u srpsku sferu. Ujedno se dodaje da se potkraj 1903. stanje hrvatsko-srpskih odnosa u Dalmaciji nije bitno promijenilo, »osim izražene dobre volje za sporazumom« i sve češćim spominjanjem »ideje slavenske uzajamnosti« i »jugoslavenske zajednice i to na pogrešnim pretpostavkama jedinstvenog naroda«. U svezi s tim Benković upozorava da se iluzorno pomišljalo kako se »slovinstvom« mogu stopiti i pomiriti hrvatska i srpska misao i individualnost (ta stajališta nisu zastupali samo Srbokatolici već i neki dubrovački hrvatski djelatnici).

Godine 1904. list *Dubrovnik* se, kaže Benković, neslužbeno izjašnjava za hrvatsko državno pravo u odnosu prema Ugarskoj i za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom pod uvjetom ravnopravnosti naroda. Po Benkovićevu mišljenju bila je to »časovita promjena gledišta prema ranijem isključivanju južne Dalmacije iz hrvatskog korpusa« (Bosna i Hercegovina i dalje se smatra srpskom zemljom). Novost u shvaćanju Srba-katolika, smatra Benković, bila je u tome što se uz postojanje Srba u Dubrovniku, Boki i Bosni i Hercegovini sada priznaju i Hrvatima, ali u tome nisu bili dosljedni, jer su čas to priznavali a čas nijekali.

Benković smatra da pozitivnih rezultata od pregovora između Srba i Hrvata u Dubrovniku nije bilo, jedino se smanjuju emotivne opreke. Svoju rezerviranost prema hrvatskom pitanju u Monarhiji Srbi-katolici u Dubrovniku pokazuju i prilikom prihvaćanja Riječke rezolucije, a donošenje Zadarske rezolucije odražava se, po Benkovićevu mišljenju, paradoksalno na stavove Srba-katolika u Dubrovniku kada u jednom članku list *Dubrovnik* dokazuje, na temelju ugovora iz 1358. s ugarskim kraljem Vladislavom, da se Dubrovnik može smatrati dijelom Dalmacije i Ugarske.

Svoj prilog Benković završava isticanjem zaključaka o hrvatsko-srpskoj koaliciji, u kojima se konstatira da je u osnovu hrvatsko-srpskog sporazuma bila ugrađena velika zabluda o Hrvatima i Srbima kao jednom narodu, što je postalo ishodište novih nesporazuma, da je maglovito jugoslavensko osjećanje o Hrvatima i Srbima kao jednom narodu bilo nemogući nacionalni amalgam među narodima koji su prošli stadij razvijene nacionalne svijesti, te da se u povijesnoj zbilji to pogrešno uvjerenje ostvarilo u unitarističkom jugoslavenstvu stare Ju-

goslavije s recidivima do naših dana, a ono je uvijek bilo pomoćno sredstvo za podvrgavanje prije svega hrvatskog naroda.

Po Benkovićevu mišljenju dubrovački Srbi-katolici uporno su i bezobzirno pokušavali pučanstvu Dubrovnika nametnuti srpsku nacionalnu ideju, neutemeljenu ni na čemu, ni na povijesti ni na kulturi ni na mentalitetu. Na sreću, u tome nisu uspjeli, usprkos svim zabludama i stranputicama hrvatskih narodnjaka.

Prikaz o Srbokatolicima u Dubrovniku završavam prilogom Trpimira Macana »O pristupu srpskokatoličkom fenomenu«, u kojem autor pojavu Srbokatolika prati u njezinu povijesnom razvitku naznačujući njezine osnovne uzroke. Radi shvaćanja pojave Srbokatolika u Dubrovniku Macan upućuje na istraživanje posljedica pada Dubrovačke Republike i na dublje upoznavanje panslavizma s njegovim političkim i znanstvenim zabludama, na suvremeno konfuzno nacionalno profiliranje južnoslavenskih naroda, njihove različite nacionalne i nadnacionalne ideologije i propagandu, uvezenu protuastrijsku propagandu, suvremenu srpsku i crnogorsku borbu za nacionalno oslobođenje od turske vlasti te na druge elemente vezane uz europske utjecaje i prilike na Balkanu.

Macan konstatira da poglede i djelovanje Srba-katolika valja ocjenjivati po njihovu odnosu prema sjedinjenju hrvatskih zemalja, po njihovu gledanju na hrvatsku i srpsku nacionalnu integraciju, po njihovu shvaćanju južnoslavenstva, jugoslavenskog sjedinjenja, federalizma, pijemontstva, velikosrpstva, po njihovu regionalizmu, broju, utjecaju i konačnom neuspjehu.

U ostalom dijelu svoga priloga Macan razotkriva povijesne neistine koje Kosta Milutinović prezentira u svom radu »O pokretu Srba katolika u Dubrovniku i Boki Kotorskoj 1848—1914«. Po Macanovu mišljenju Kosta Milutinović u navedenom djelu nije ušao u bit teme te nije poduzeo cjelovito i temeljito istraživanje građe, a ni konzultirao potrebnu literaturu. Od Koste Milutinovića Macan traži odgovor zašto je pojavu Srba-katolika nazvao pokretom bez prethodnog istraživanja njezina postanka, razvitka i propasti. Macan smatra da Kosta Milutinović u navedenom djelu ne promatra političke i društvene prilike u kojima se pojavljuju Srbi-katolici, ne proučava situaciju u Dubrovniku, ni narodni ni politički razvitak Hrvata i Srba u tom gradu, niti pokušava cjelovito proučiti djelovanje i gledišta svih onih pojedinaca koje je ubrojio u Srbe-katolike. Na kraju svoga priloga Macan se osvrće na članak N. Tolje »Dubrovački časopis 'Srd'« (1902.—1908.) tiskan u časopisu *Dubrovnik* 1989., broj 5—6, za koji kaže da ga ne želi analizirati jer je to insuficijentan statistički pregled protkan frazama mjesto analizama i argumentiranim zaključcima, stavljaajući i niz drugih primjedbi koje se odnose na tekst.

Navedeni znanstveni prilozi o Srbokatolicima u Dubrovniku dokazuju da je grupa dubrovačkih intelektualaca (Ban, Pucić, Bogišić, Vojnović, Budmani, Rešetar, Knežević, Zore, Murati, Šarić, Matijević, Marinović i drugi) smatrala sebe Srbima iako etničke veze s tim narodom nisu imali. Bili su u službi srpske i crnogorske politike potpomažući Srbiju u svojatanju Dubrovnika i južne Dalmacije. Oni su se negativno odredili prema osnovnom pitanju hrvatskoga narodnog pokreta i sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Posebno su se isticali u suprotstavljanju jačanju utjecaja katoličke crkve, i to zato što su u tome vidjeli ugroženost svoga srpskokatoličkog statusa. Putem tiska (časopisi *Dubrovnik* i *Srd*) nastojali su pridobiti za srpsku nacionalnu ideju u južnoj Dalmaciji širi krug znanstvenih i kulturnih radnika, naglašavajući srpski karakter Dubrovnika. U

navedenim časopisima oni su iznosili »[...] plodove srpske knjige, poglavito primorske«, s pomoću kojih se morao čuti »[...] glas Dubrovnika a s njime i primorskog srpstva«.

Srbi-katolici zastupali su interese najradikalnijih nacionalističkih krugova Srbije šireći srpski ekspanzionizam. Njihov list *Dubrovnik* prenio je 31. kolovoza 1902. godine članak »Srbi i Hrvati« iz *Srpskog književnog glasnika*, u kojem se nije čelo Hrvatima svako nacionalno obilježje. (Poznato je da je navedeni članak prenio i zagrebački *Srbobran*, što je prouzrokovalo velike protusrpske demonstracije u Zagrebu.)

Ovaj prikaz završit ćemo kratkim osvrtom na djelatnost Srba-katolika u Dubrovniku u razdoblju između dva rata, u kojemu su nakon uspostave Države Slovenaca, Hrvata i Srba i kasnijega Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, preuzeli najistaknutije državne položaje. God. 1919. većina Srba-katolika bila je optužena za prisvajanje blagajne armije austro-ugarskoga generala Pflanzera Baltina, što je prouzrokovalo tzv. dubrovačku milijunašku aferu koja se završava kraljevom abolicijom osuđenih osoba.

Preuzimajući nakon rata ključne položaje u dubrovačkoj općini, kotaru i oblasti, dubrovački Srbi-katolici Dubrovnik direktno povezuju s Beogradom zapostavljajući Zagreb. Vezama s beogradskim političarima iz Narodne radikalne stranke oni pokušavaju realizirati svoje velikosrpske ideje utemeljene u prošlom stoljeću. Dubrovnik postaje središte oblasti koja se uspostavlja administrativnom podjelom države 1922., čime se cijepa korpus Dalmacije i Hrvatske. U svezi s tim srpski orijentirani elementi u Dubrovniku pokušavaju protegnuti granice dubrovačke oblasti i na područje istočne Hercegovine da bi osigurali srpsku većinu u toj oblasti, što im nije uspjelo. Ta su nastojanja tumačili tobože potrebom obnove moći i ugleda Dubrovnika iz vremena Dubrovačke Republike. U vrijeme uspona Radićeva pokreta i njegova zahtjeva za uspostavu jedinstvene Hrvatske na čitavom njezinu etničkom području oštro se tome suprotstavljaju. Srbi-katolici okupljaju se nakon stvaranja zajedničke jugoslavenske države u Narodnoj radikalnoj stranci koja je svoje političke stavove prezentirala putem listova *Narod*, *Dubrovnik* i *Sloga*.

Djelatnost Srba-katolika između dva rata ostaje dosljedna političkom programu utvrđenom potkraj 19. stoljeća. S pozicija vlasti bezobzirno su Dubrovniku i južnoj Dalmaciji nametali unitarističko-centralistički koncept državnog uređenja. Prozivkama putem tiska i na javnim zborovima te na druge načine zahtijevali su nasilne smjene »separatista« i »antidržavnih elemenata« te »crno-žutih« koji su, navodno, prožeti »jezuitskom mržnjom protiv Srba«. Hrvate su optuživali za austrofilstvo i klerikalizam, za antisrpsku i antipravoroslavnu politiku. Isticali su superiornost »srpskog plemena« nad »hrvatskim plemenom«, a Hrvatima su ujedno imputirali sluganstvo prema Austriji »od koje su ih Srbi oslobodili«.

U vrijeme rasprave o Nacrtu Vidovdanskog ustava Srbi-katolici unutar Narodne radikalne stranke bili su najgorčeniiji protivnici imena Jugoslavija, tvrdeći da oni koji misle izbaciti srpsko ime iz naziva države hoće da Srbi prestanu biti Srbi, što oni nikako ne žele. Za njih je ime Jugoslavija »jedan pogani ispljuvak« i »jezična nakaza«. Isticali su da je Srbija pobjedom svoga oružja

izvojevala jedinstvo, odbacujući tvrdnje da su Hrvati oslobođenje ostvarili samostalno, bez ičije pomoći. Zato su zahtijevali da Srbi u zajedničkoj državi moraju imati i posebna, veća prava od drugih. Isticali su: »Dok su Srbi krvarili, Hrvati i Slovenci su spokojno počivali pod sjenom krune Habsburga.«

Za sve nedaće u državi optuživali su Hrvate. Prijetili su onima koji su isticali »plemenske zastave« (hrvatske). Isticanje hrvatskog barjaka u Dubrovniku smatrali su provokacijom, dok se srpski barjak mogao slobodno isticati. Nisu odstupili od tvrdnji da je Dubrovnik srpski i da je »srpska Atina«. U dubrovačkom radikalnom tisku pojavljivali su se članci o ugroženom srpstvu i antisrpskom raspoloženju. Te je članke njihov pisac potpisivao pseudonimom »Jedan koji pazi«. U njima se napadaju pojedinci i ustanove da su za vrijeme Austro-Ugarske bili eksponenti njezine politike i vlasti, zamjerajući im da ne poštuju ćirilicu, pa se zato zahtijeva njihovo smjenjivanje. Sve one koji su bili protiv tadašnje državne politike optuživali su za razbijanje »narodnog i državnog jedinstva« i širenje mržnje protiv pravoslavlja, iako to ničim nisu argumentirali ni dokazali. U svakoj akciji hrvatskih političara vidjeli su utjecaj Beča, Rima i Vatikana koje su označivali kao najveće neprijatelje Kraljevine SHS. Pisali su: »Gospodo iz 'Narodne svijesti' (list Hrvatske pučke stranke koji je izlazio u Dubrovniku) mi vam odgovaramo samo toliko. Mi smo silom disali kužni austrijski zrak a vi milom. Nama je prije smrdio a danas nam zaudara i zaudarat će dogod ne izčezne i zadnji gubavi odrod koji uzdiše za starom krvnicom i grešnicom Austrijom.«

Srbi-katolici veličali su ulogu Srba u stvaranju zajedničke jugoslavenske države za koju su, kaže se, »Srbi žrtvovali ime svoje nezavisne Kraljevine« i svoju »proslavljenu zastavu« pred kojom bi se svaki Hrvat i Slovenac morao pokloniti.

Hrvate i Srbe smatrali su za jedan narod koji je »istorija odvojila«, iz čega se izvlači zaključak da je iz te podvojenosti izišao »nacionalno čišći, etnički i politički bolji srpski dio našeg naroda«. Srpsku su misao smatrali univerzalnom, dok im je hrvatska »uvijek bila partikularistička«. Ilirski pokret i Strossmayerovo jugoslavenstvo smatrali su »čedom srpske misli«, a Vukova parola »Srbi svi i svuda« za njih je imala jugoslavensko značenje, jer se njome »podrazumijevaju svi naši krajevi«. Za njih su Starčević i Kvaternik separatisti jer su oko svog programa okupljali samo Hrvate. Od Hrvata se zahtijeva da se odreknu nastojanja na uspostavljanju nezavisne hrvatske republike ako žele zajedno živjeti sa Srbima i Slovencima.

Favoriziranje srpske nacije i srpskih nacionalnih kulturnih i religioznih osjećaja u Dubrovniku, koji je po nacionalnom sastavu bio hrvatski grad, narušavalo je međunacionalne odnose i dovodilo do sukoba. Pobjedom HRSS na izborima 1923., a pogotovo 1925. (parlamentarni izbori), i na općinskim izborima 1926. godine, utjecaj i teror Srba-katolika u Dubrovniku i njegovoj okolini slabi, da bi kasnije potpuno nestao, iako su, dokle god je postojala Kraljevina Jugoslavija, imali snažno okrilje državne vlasti. U vezi s tim Ivo Banac s pravom konstatira da srbokatolički krug u međuraću doživljava slom, čemu su podjednako pridonijeli realnost srpske politike i Radićev hrvatski preporodni pokret.

Za kraj ovoga prikaza istaknut ćemo misao iz lista *Crvena Hrvatska* od 23. 3. 1899., u kojem se navodi: »Srbi katolici nijesu nego eksotična biljka osugjena da pogine čim na zrak — narod dogje.« Povijesni razvitak toga fenomena u Dubrovniku dokazao je proročansku viziju sadržanu u toj misli.

SUMMARY

AN IMPORTANT CONTRIBUTION TOWARDS EXPLAINING
THE CONCEPT »SERB-CATHOLIC« IN DUBROVNIK

Three historical works (Ivo Banac's, Trpimir Macan's, and Vlado Benković's), which deal with the appearance of the »Serb-Catholic« in Dubrovnik and their political role, are presented. The author adds new findings about this issue for the inter-war period.